

GRAD SENJ U VITEZOVIĆEVU PJSNIŠTVU

Godine 1968. navršilo se 255 godina od smrti proslavljenoga senjskoga pjesnika Pavla Vitezovića (1652—1713), jednog od najdjelotvornijih i najznačajnijih pjesničkih i kulturnih ličnosti u starijoj hrvatskoj i senjskoj književnosti. Njegova književna i naučna ostvarenja ne sadrže samo njegove lokalno-patriotske odanosti nego i općenacionalne značajke toga doba. Kao rođeni Senjanin, u svojoj obilnoj književnoj i javnoj aktivnosti izvjesnu je pažnju obratio i svome rodnome gradu Senju, što će se djelomično i primjerice razabrati u daljnjemu kontekstu iz navedenih originalnih i prevedenih pjesnikovih stihova. Značajno mu je djelovanje bilo na kulturnom, društvenom i političkom polju kao i u zastupanju senjske općine i njenih vitalnih interesa u diplomatsko-poklisarskoj misiji. Pojedini se problemi Vitezovićeve raznovrsnoga djelovanja mogu obuhvatiti u povijesno-književnu cjelovitost kao — senjska tematika.

Pjesnik Pavao Vitezović rodio se u Senju 7. siječnja 1652. godine. Obiteljsko prezime Ritter kroatizirao je u Vitezović i tako je potpisivao pjesme ispjevane u hrvatskom jeziku. Pređi su mu podrijetlom od prastare plemite njemačke porodice Ritter von Vrendorf iz Elzasa još iz 1365. godine. Tako je Vitezovićev pradjed Antun poznat u nas kao kliški junak u vojsci generala vojne Hrvatske granice Jurja Lenkovića, sina znamenitoga senjskoga kapitana i graditelja kule Nehaj Ivana Lenkovića, bio je porkulab ili zapovjednik gradske straže u Ledenicama i 1615. godine nalazi ga hrvatski povjesnik Radoslav Lopašić u popisu članova posade Senjske kapitanije. Njegov otac Antun oženio se Dorotejom Lučkinić, Senjkinjom iz ugledne patricijske i hrvatske obitelji.

Tadanje srednjoškolsko obrazovanje stekao je Vitezović po svršenoj retorici u Zagrebu i nekoliko godina nakon završenoga školovanja otišao je na kraće putovanje po Italiji. U Rimu je upoznao znamenitoga povjesničara Trogiranina Ivana Lucića (Lucius) koji je 1666. godine izdao u Amsterdamu monumentalno djelo povijesti Dalmacije i Hrvatske s naslovom: »De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex«. Taj sedamdesetgodišnji starac sugestivno je djelovao na mladoga Senjanina Pavla Vitezovića i oduševio ga za pjesnički i povjesnički rad.

Poslije toga se Vitezović počeo intenzivno baviti proučavanjem povjesnice hrvatskog kraljevstva i naroda, pa je iz toga područja napisao zapažena djela i slovio kao uvaženi dvorski povjesničar za vladavine kralja Leopolda I (1657—1705). Od Vitezovića je ostalo mnogo književnih i naučnih djela u rukopisu i bio je naš prvi svjetovni profesionalni književnik. U životu je nailazio na mnoge nevolje i stradanja, a u starijim godinama je dosta pobolijevao dok nije umro od plućne tuberkuloze¹ u Beču, skoro u progonstvu, 20. siječnja 1713. godine.

U XVII je stoljeću Senj bio najznamenitiji trgovački grad u Hrvatskome primorju i neprestano se nalazio u živom trgovačkom prometu s Italijom, Levantom i zemljama sjeverne Afrike. Tako su velike trgovačke kuće iz Venecije, Ancone i Firenze imale svoja zastupstva i predstavništva u Senju, pa se često događalo da su tako mnogi Talijani ostali kao građani i trgovci u Senju i u njemu se stalno nastanili. Stoga bi Senj sa svojim duhom i načinom života obuhvatio te strance i mnoge došljake te naprosto ih asimilirao, zapravo amalgamirao svojim navikama gradskog elementa kao i njihovim emotivnim željama i potrebama. To se sve evidentno pokazalo kod mnogih ljudi i skupina koji su došli, naselili se i grad sa svim osobinama prihvatili kao svoj novi senjski zavičaj. Primjerice takve asimilacione snage nalazimo kod brojnih senjskih uskoka kao i kod mnogih članova gradske vojničke posade. Njihovi adoptni potomci bili su pravi Senjani duhom, raspoloženjem, osjećajem i tipičnim primorskim odlikama. Takav primjer lokalne naklonosti i odanosti nalazimo i kod Pavla Vitezovića koji to naročito naglašava u latinskoj pjesmi iz 1687. godine kad izričito pjeva:

*»Patre a Germana procedo nobilitate,
Per matrem Illyricum nobile duco genus.«²*

ili u mome slobodnom prijevodu:

*»S ocem njemačkim nastavljam plemstvom,
Po majci hrvatsko slavno porijeklo vodim.«*

Mnogi događaji iz preboga prošlosti grada Senja ostavili su na Vitezovića snažan dojam, pa su ga tako učvršćivali u postojanosti misli i domoljubnom osjećaju. Ta sinovska sklonost i odanost prema rodnome gradu fulminantno je došla do izražaja u latinskim stihovima elegijskoga distiha u još uvijek neobjavljenoj i rukopisnoj pjesmi »LAMENTATIO SEGNAE« koje stihovi gordo zvuče poput himničke uzvišenosti:

*Illa ego sum veteri longe notissima saeclo
Segnia Marte potens, Segnia dives opum.
Illa ego, tot quondam famosis nixa triumphis
Fida suo Regi Segnia, fida Deo.
Illa ego, quae longe super alta solumque superbum
et vetus extuleram Segnia clara caput.
Illa ego Pontificium Regumique ornata brachiis
Segnia Dalmaticis, sum tibi sola plaris.«³*

ili u prijevodu poznatoga hrvatskoga filologa dra Stjepana Ivšića:

*»Ja sam vam poznati onaj posvuda već od starine
Silan na oružju Senj, bogatstvom jednako jak.
Ja sam vam onaj Senj, što pobjede preslavne dobiv
Bogu i kralju sam svom vjernost sačuvao svedj.
Ja sam vam onaj Senj, na pučini koji posvuda
I starom ponosnom tlu glavu izdigo bjeh.
Ja sam vam onaj Senj, u Hrvatskoj jedinog što me
Resi papinska vlast, resi kraljevska vlast.«*

U gradu Senju kao sijelu Senjske kapitanije nalazili su se mnogi gradski kapitani. Među takvim bio je 1670. godine veliki kapitan Senja i podzapovjednik na Hrvatskoj i Primorskoj krajini, a ujedno i zapovjedajući general u Karlovcu, grof Ivan Josip Herberstein¹ koji je ne samo mnogo smetao Vitezoviću u njegovu zastupanju obrane gradskih privilegija i municipalnih prava, nego koji se i zatornički odnosio prema imanjima i posjedu grofa Petra Zrinjskog i Krste Frankapana nakon pogibije 1671. godine. Kako je grof Petar Zrinjski kao hrvatski ban bio 1658. godine i Veliki kapitan Senja, to se pjesnik Pavao Vitezović u poslanici na Franju Ivanovića od 25. lipnja 1682. godine gor-ko žalio na zlodjela generala Herbersteina što ih počinja poradi zatiranja pjesnikova rodnoga grada, pa ga zbog toga osuđuje bezobzirnim riječima, skoro riječima osude proklinjanja:

*»Maxima Segnensi me cura modestat ab urbe
Prolongatque meam partibus hisce moram.
Illam namque magis Capitaneus opprimit urbem,
Quam premeret telis hostis uterque suis,
In quorum rigidis mea Segnia faucibus haeret;
Infelix ducibus Segnia facta suis!
Durius est Turco capitaneus ille tyranno,
Nam fera Romani corda Neronis habet.«²*

ili u mome slobodnom prijevodu:

*»Najveća briga me grada uznemiruje Senja
I boravak produžuje ovdje moj u stranama ovim.
Jer pritišće ondašnji grad kapitan više
Nego da oboje zatiraše neprijatelj kopljima svojim
Od kojih na ponorima strmim Senj moj visi;
Po svojim vođama Senj nesretnim učinjen bi!
Pogibeljniji onaj kapitan od turskog je tiranina,
Jer romanska ima zvijer srce Nerona.«*

Isto tako i u latinskom anagramu Senju pjeva Vitezović o slavnome gradu, o njegovu ugledu i vodećoj ulozi i obraća mu se s pouzdanjem da opet stekne nekadanju diku i spas i da narodna nesreća bude daleko od njega.

¹ Lavoslav Glešinger: Povijest zdravstva u Senju, Senjski zbornik, knj. III, 1967—1968, str. 223.

² Vj. Klaić: Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652—1713), izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1914, str. 7.

³ Rukopis Arhiva JAZU, sign. II a 65, str. 2 Kseroks — kopija nalazi se kod mene.

⁴ Radoslav Lopašić: Spomenici Hrvatske krajine, knj. III, str. 469, Zagreb 1889. MSHMS, vol. 20.

⁵ Klaić: o. c., str. 52.

Taj je anagram štampan 1689. godine u zbirci njegovih latinskih anagrama i u izvorniku glasi:

SEGNIA

I agens

*»I Nunc, i sed agens: fama quae illustria, amica
Bellantis Martis SEGNIA semper eras.
Nunc Mars in Bello justo versatur et armis:
Qui per Bella suum quaerit et arma Deus.
Nec solum decus: at communem jure salutem:
Exigit: et nostrum quaerit abesse malum.
Ergò i SEGNIA, agas: et agens, decus atque salutem
Quaere: procul'que tuum cogito abesse malum.«⁶*

ili u mome slobodnom prijevodu

SENJ

Onaj vodeći

*»Onaj sada, onaj koji već vodi, slavan glas koji prijateljica
Senja ratujućeg Marta uvijek bijaše.
Sada se Mars i oružjem nalazi u pravičnom boju,
Koje oružje za ratove i samo Bog traži.
Ne samo junačko djelo, no s pravom opći spas
Zahitijeva; i naše zlo traži da ne bude nazočno.
Dakle, onaj Senj da vodiš, vodeći diku i k tome spas
Stići, i vjerujem da će biti odsutna nadaleko tvoja nesreća.«*

Pjesnik naslućuje da će i njegovu Senju nadoći teške prilike i:

*»... da će živjet u v'jeku u kom će se hrvatska krepost
Smànjati, te će se svatko za svòje starati dobro,
Zà općè nitko, a òn će o stvarima časnim više
Nego o korisnim mislit»⁷*

⁶ Pauli RITTER equitis aurati ANAGRAMMATON SIVE LAURUS AUXILIATORIBUS UNGARIAE liber secundus, str. 79.

⁷ Prijevod stihova iz Vitezovićeve djela »PLORANTIS CROATIAE SAECULA DUO« ili »Dva stoljeće plače Hrvatske« — Klaić, o. c., str. 11.

⁸ Klaić: o. c., str. 185—6.

⁹ Ivan Weikhard Valvasor (1641—1693) bio je kranjski plemić, barun, polihistoričar i etnograf. Rođen je 28. svibnja 1641. godine u Ljubljani i poslije završene isusovačke retorike u Ljubljani odlazi na putovanje u različite evropske zemlje sa svrhom da izučí historijske i prirodne nauke. Po povratku u domovinu kupuje dvorac u Wagensbergu, kraj Litije, i u njegu je smjestio svoju bogatu biblioteku, zbirku umjetnina, rukopisa, grafike i ostale dijelove naučnog instrumentarija, i tako pretvara svoj dvorac u muzej ili neku akademiju. Za pisanje velikoga geografsko-historijsko-etnografskoga djela »Die L'hre des Herzogthums Krain« angažirao je i Pavla Vitezovića (1676—1677) među ostalim pomagačima. Među njima razvilo se tada dugotrajno i iskreno prijateljstvo, pogotovo kad je Valvasor aktivno sudjelovao 1683. godine u borbama protiv Turaka oko Senja. Stoga se u njegovu djelu nalaze dragocjeni podaci sa historijsko-etnografskoga područja, a naročito bilješke i zapažanja o suvremenim događajima u gradu Senju i Senjskoj kapetaniji kao i u senjskoj okolici.

Na nagovor pjesnika Vitezovića prodao je Valvasor svoju bogatu knjižnicu i 18 svezaka grafičkih listova 1690. godine zagrebačkoj biskupiji. Biskupom je bio tada Vitezovićev školski drug Ignacije Mikulić, pa je ta kupnja poslužila utemeljenju Metropolitanske knjižnice u Zagrebu. Valvasor je umro 19. rujna 1693. godine u Krškom i spadao je među najobrazovanije ljude svoga vremena i kraja (ENCIKLOPEDIJA LEKSIKOGRAFSKOG ZAVODA, 7, Zagreb 1964, str. 605).

Vitezović je svjestan da je njegov Senj u teškim kušnjama prošlosti uvijek bio plemenit, a za sebe kaže u elegiji na uspomenu svoga rođenja da je u tome gradu rođen i da će zato sačuvati od zaborava imena i djela »Plaćne Hrvatske«, pa ti stihovi glase:

*»Sena Equitem Paulum genuit, sat grandibus aptum
Rebus, at exiguae fortunae: qui mea quondam
Nomina perpetuis mandabit forsitam actis.«⁸*

ili u prijevodu:

*»Viteza Pavla rodi Senj, za velike sposobna dosta
Stvari, no sreće slabe; jedamput on će imena
Moja u djela možda pohranit, što propasti neće.«*

Najveći dio svojih književnih i versificiranih povijesnih djela te suvremenih događaja na senjsku tematiku napisao je pjesnik Pavao Vitezović latinskim jezikom. Ona su nam poimenično poznata jer slovenski pisac i polihistorik Ivan Weikhard Valvasor⁹ u svome djelu »Die Ehre des Herzogthums Krain« napominje da u razdoblju od 1681—1687. godine ima Vitezović u rukopisu i latinsko djelo »PLORANS SEGNIA libri quatuor« (Plaćući Senj u 4 knjige). Pjesnik Pavao Vitezović je, naime, neko vrijeme u Valvasorovu dvorcu u Wagensbergu (Slovenija) učio različite grafike i bakrorezne vještine i tako je za ilustrirane anagrame izrađivao stematografske ploče. Osim toga Valvasorova navoda o tom Vitezovićevu djelu ne zna se ništa potanje, pa stoga u svojoj monografiji o Vitezoviću hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić s pravom navodi: »Sigurno je međutim da je Ritter (Vitezović) već onda o svim nabrojenim djelima snovao, te ih izrađivao, pa je stoga i popis njihov priopćio svome prijatelju (Valvasoru) koji ga je stampao.«¹⁰ Za drugo Vitezovićevo djelo na senjsku tematiku »LAMENTATIO SEGNIAE«, iz kojeg rukopisa što se nalazi u Akademijinu arhivu u Zagrebu priopćili smo one divne stihove o gradu Senju, znamo nešto malo, pa je stoga vrijedno iznijeti i o njemu Klaićevo mišljenje kada nemamo o tome drugih podataka. »Kao poklisar svoga rodnoga grada Senja spjevao je Ritter u ovo vrijeme u latinskom jeziku ovcu elegiju historijskoga sadržaja s napisom »LAMENTATIO SEGNIAE«, u kojoj je prikazao nekadanje blagostanje i slavu Senja u jednu ruku, a u drugu opet svu nevolju i bijedu njihovu, otkad su u Senju nakon raseobe uskoka (1618) veliki kapitani stali tlačiti građane te zatirati prava i povlastice njihove, podijeljene im od ugarsko-hrvatskih kraljeva. Varoš Senj tuži svoju nevolju ugarskomu palatinu, hrvatskomu banu i staležima saborskim u Šopronu, te traži od njih pomoć.«¹¹ Osim toga, pjesnik Pavao Vitezović napisao je iz područja javnog i društvenoga života, a u odnosu na njegovu diplomatsku misiju kao poklisara (zastupnika) rodnoga grada Senja, i dvije spomenice — što se još uvijek nalaze u rukopisu — o senjskoj županiji »DE COMITATU SENIENSIS«. U njima pjesnik i poklisar Vitezović pobija tvrdnju delegata hrvatskoga sabora potpukovnika i zapovjednika Zrinja Petra Gotthala, zagrebačkoga podžupana Adama Daniela Raucha i varaždinskoga podžupana Jurja Czinderyja da Senj ne treba slati zasebnih poklisara jer oni zastupaju čitavo hrvatsko kraljevstvo. U tim je spomenicama Vitezović pobio tvrdnje delegata hrvatskoga

¹⁰ Klaić: o. c., str. 76.

¹¹ Klaić: c. c., str. 43.

sabora, pa je na to ugarski sabor ponovno odobrio stara prava i municipalne privilegije grada Senja, naime, da općina kraljevskoga slobodnoga grada Senja ima pravo izašljati i u buduću svoje zastupnike na ugarske sabore. To bi, po prilici, bilo sve od poznatih zasebnih Vitezovićevih štampanih i rukopisnih književnih djela i spisa u latinskome jeziku što se direktno tiču grada Senja i u kojima je obrađena senjska tematika te lokalna problematika suvremenih političkih i društvenih zbivanja.

Od štampanih književnih djela u hrvatskome jeziku lokalno-patriotskoga sadržaja i općenacionalne značajke svoga doba Vitezovićevo je pjesma »SENJCICA, aliti DJACKA OD SENJSKOGA NA MORU JUNAŠTVA, UČINJENOGA V MISECU SICNJU, LETA TEKUČEGA 1704«. Na tu štampanu pjesmu u maloj knjižici od 4 stranice naišao je naš lingvist Pero Budmani. Kako nije bila naznačeno gdje i kada je štampana, to ju je ponovno preštampano dr August Musić s naslovom: »Vitezovićevo Senjčica.«¹² Za sadržaj pjesme Vitezović je opjevao senjsko junaštvo na moru 1704. godine. U pjesmi je prikazao kako su dva mlada senjska vojvode Lalić mlađi i Butković sa družinom od 50 ljudi zaplovili dvjema lađama Jadranskim morem i u siječnju 1704. godine oteli u krvavoj borbi dva francuska broda kod otoka Šolte u Dalmaciji. Tada se Francuska pojavljuje kao nova pomorska sila, pa je zbog španjolske baštine došlo do rata što je trajao od 1701—1713. godine između Leopolda I (1647—1705) i francuskog kralja Luja XIV (1643—1715). Događaj tog opjevanoga senjskoga junaštva na moru u Vitezovićevoj pjesmi »SENJCICA« zbio se skoro 90 godina poslije Madridskoga mira 1617. godine i raseljavanja senjskih uskoka iz Senja. Tako taj lokalno-povijesni događaj najbolje pokazuje kako su duh, otpornost i junaštvo Senjana na moru bile izrazite komponente obrane i zaštite municipalnih prava i samoupravnih privilegija ako je bilo s čije strane ikada zaprijetila opasnost gradu Senju, njegovoj slobodi i njegovoj postojanosti. Na ta junaštva senjskih uskoka i njegovih potomaka, opjevanih i u Vitezovićevoj »SENJCICI«, osvrće se i poznati hrvatski povjesničar dr Grga Novak, pa u kompleksu na ondašnje hrvatske prilike, za njih kaže: »U doba kada je ostali naš narod stenjao pod tuđim gospodstvom, osim jedine dubrovačke oaze, uskoci su cijelom svijetu pokazali nesavladivu njegovu snagu. Venecija koja se smatrala gospodaricom Jadrana nije u stvari to bila, jer su na njemu uskoci, protiv njene volje i protiv njene goleme flote, po njemu slobodno plovili, dok im cijeli krajevi istočnoga jadranskoga primorja plaćahu neko vrijeme danak. Neustrašivi, gordi i drski pokazahu koliko vrijedi na našem moru pojedinac koji je istovremeno i mornar, koji se ne boji ni najbješnje bure i borac koji sve daje za slobodu.«¹³

Pjesnički se Pavao Vitezović odužio svome dragome rodnome gradu Senju na način i po običajima onoga vremena. U književnim djelima govori iskreno, ponosno i uvjerljivo svjestan vojničke snage i trgovačke veličine svoga rodnoga grada, njegova položaja, njegove uloge u prošlosti i sadašnjosti i samosvijesnog pouzdanja u budućnost te svih onih velikana na maću i peru koje porodi taj slobodarski grad i okolišni kraj. U tome smislu još jedno takvo istinsko sjećanje na svoj rodni grad Senj priopćuje Vitezović i u PJESMI (Carmina), a pod naslovom DALMACIA, kao posvete djelu u Valvasorovoj knjizi »Die Ehre des Herzogthums Crain.«¹⁴ Ti hrvatski stihovi u Valvasorovoj

¹² Nastavni vjesnik za srednje škole, knj. X/1902, str. 258—262.

¹³ Grga Novak: Naše more, Pomorski zbornik, I, Zagreb 1962, str. XVI.

¹⁴ Laibach-Nürnberg 1689, 2-te unveränderte Auflage, str. XXII i dalje.

knjizi namijenjeni su djelomično i njegovu rodnome gradu Senju na intonativni način jezične i pjesničke dikcije starijih hrvatskih dalmatinskih pjesnika u sestinama i rimom: a-b-a-b-c-c. U njima Vitezović uvjerljivo navodi da se rado i časno gleda stvar i vrijedan grad što je uzidan pokraj mora te što je bio preko dva stoljeća sjedište Senjske kapitanije i glava Primorske krajine u vojničkome pogledu, pa zatim nastavlja pjesničkom elegičnosti:

*»Grad, ki veće od dva vika,
iz Kraljevstva svega moga,
ovaršava čast vojnika
na vernosti cara tvoga
sve Kraine Segn-grad glava:
u vojništvu viečna slava.*

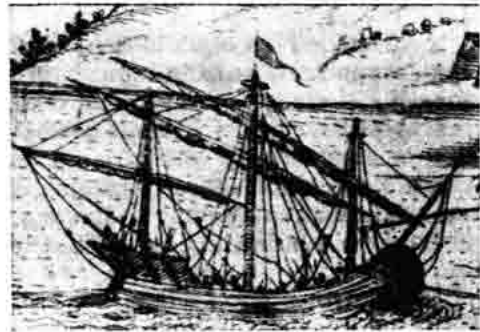
*U marčenom planu dugo
kâ no ruža ki cvatiše:
a sad v' miru: moja tugo?
svake brine na nj prispiše:
da se ruši, da ocvita
Karstianskoga dika Svita?*

*Koga tuge i nevolje
daj mi mûkom zamućati
ke od drugud mnogo bolje
providane možeš znati;
ne čini me većma dugu
ponavljati britku tugu.«*

Navedeni stihovi o gradu Senju samo su neka razbacana pjesnička zrnca nama pristupačna iz pojedinih poznatih i sačuvanih rukopisnih djela, od kojih je najveći dio ostao nepristupačan. Tek po jednome kompletnom, uz nužne komentare, Akademijinu izdanju postajala bi Vitezovićeva pjesnička i naučna djela u originalu i prijevodu pristupačnija svim onim za koje ih je pjesnik i stvarao. Time bi još više do izražaja došla Vitezovićeva sinovska ljubav i privržena odanost prema svome rodnome gradu Senju, što ih je tako izražajno i uzvišeno iznio u stihovima latinskih anagrama i pjesničkih poslanica kako je to bilo uobičajeno u njegovo vrijeme i u onim društvenim prilikama u kojima se Vitezović neprestano kretao u vršenju životnih zadataka i diplomatskih misija, što mu ih je s ponosnim priznanjem povjeravao njegov rodni grad Senj kao i njegovi drugi proslavljeni suvremenici.

Sl. 146. — Tvrđava Nehaj i crkva sv. Marija Art iz nacra M. Stiera 1660.

*Osvojenu mletačku lađu uskoci do-
vode u senjsku luku. Detalj prema
G. Kelleru, 1617.*